

KDYŽ NELITUJEME MORÁLNĚ ŠPATNÝCH UDÁLOSTÍ

Lidské city nás nemohou nikdy dojmout jinak, než že se v určité míře stanou našimi vlastními.

David Hume: *Pojednání o lidské přirozenosti*

Často se děje něco špatného a morálně dobří lidé by toho měli litovat. Občas je morálně přípustné, abychom to nechali být, nemusíme bojovat za to, aby se něco zlého nepříhodilo, jinak by na nás morálka kladla příliš vysoké nároky. Mohlo by ale být něco jasnější než to, že by morálně dobří lidé měli litovat, že se takové špatné věci dějí? Zvláště v případě, můžeme dodat, když se dějí v naší blízkosti nebo se na nich nějak podílíme. Budu se však snažit ukázat, že někdy je morálně přípustné, aby nám nebylo líto, když se děje něco špatného. Dokonce je přijatelné, aby nás to těšilo. Jak ale *může* morálka něco takového vůbec tvrdit?

Podívejme se na případ, který je nepochybně špatný. Představme si, že než jsme se narodili, naši rodiče přivedli na svět zdánlivě zdravou dceru, narodila se však s vážnou srdeční vadou a zemřela již po několika týdnech. Nechme stranou, jak tato událost zapůsobila na její rodiče. My jsme se narodili až poté. Během let jsme zjistili, že pokud by naše sestra nezemřela, nikdy by nedošlo ani k našemu početí. Je nám líto, že zemřela? Já sám jsem takovým dítětem, narodil jsem se díky tomu, že má sestra zemřela krátce po porodu, a vzato kolem a kolem, nemrzí mě, že se to stalo. Zkuste si ale představit, že jste v mé situaci, a sledujte své reakce.

Smrt toho dítěte byla samozřejmě špatnou událostí. Kdybyste ale v podobné situaci byli oním „možným“ mladším bratrem či

sestrou, potom by vaše nenarození špatné nebylo. Počet dětí, které nejsou ani počaty, je doslova nezměrný a tuto skutečnost, až na velmi neobvyklé případy, nemůžeme chápat jako smutnou, natož pak špatnou. Přesto se mi nezdá, že by vám mělo být líto, že se věci staly tak, jak se staly. Škodolibá radost by byla zcela nepřiměřená, můžete a měli byste smrti své sestry litovat v tom smyslu, že byste s ní měli soucítit (stejně jako cítit smutek nad tím, že vaše existence závisí na její smrti, a kontrafaktuální smutek nad faktem, že jste nakonec nemohli žít oba). V globální perspektivě vám ale nemusí být líto, že se věci odehrály tak, jak se odehrály. Můžeme zde udělat následující rozlišení: v prvním významu můžeme hovořit o tom, že cítíme „lítost z“, v druhém potom „litujeme, že“. Měli byste cítit lítost z její smrti, nemusí vám ale být líto, že se věci (včetně její smrti) přihodily tak, jak se přihodily; jinak byste se vůbec nenarodili. Z morálního hlediska můžete dokonce být šťastní, že jste se narodili, třebaže si uvědomujete, že aby k tomu došlo, musela vaše sestra zemřít.

Nic z toho neimplikuje, že byste směli (v nějakém smyslu science fiction) svou sestru usmrtit. Zároveň se ale zdá, že může být přípustné nelitovat toho, že zemřela. Platí to i navzdory skutečnosti, že její smrt nebyla špatná jen sama o sobě, ale i v celkové perspektivě; je to horší stav věcí, než kdyby stále žila a vy jste se nikdy nenarodili. Morálka je v tomto ohledu mnohem shovívavější, než si obvykle myslíme. Jedna věc je emočně „přijmout“ špatné události ve vlastním životě (dokonce i dramaticky špatné, jak jsme viděli v případech šťastného neštěstí), něco jiného však je „přijmout“ (nebo dokonce vítat) špatné události v životech druhých lidí. Pro morálku je však takové emoční „přijetí“ neštěstí druhých občas přijatelné, i když je toto neštěstí v celkovém ohledu špatné.

Mimoходом, všimněme si, že s pojmem „morálně špatné“ se spojují dvě všeobecné, avšak rozdílné intuice. V užším smyslu, aby byla nějaká událost morálně špatná, musí zahrnovat nějakou osobu, která udělala něco morálně špatného. V širším smyslu je možné hovořit o samotných událostech jako morálně špatných, třebaže se nikdo ničeho „morálně špatného“ nedopustil, nastávají

však situace (jako například přírodní katastrofy), které morálka odsuzuje. Osobně dávám přednost širšímu významu, pro další výklad to ale není podstatné.

Mohlo by být prospěšné, kdyby lidé došli k přesvědčení, že by vždy měli litovat toho, že se stalo něco špatného, a že je to zcela rozhodně nesmí těšit. Silně zakořeněné lidské tendence k nenávisti, zlomyslnosti, závisti a chladnému nezájmu je zcela nepochybně třeba překonávat. To je ale něco jiného. Náš příklad se zesnuvší sestrou ukazuje, že v některých případech nemusíme litovat faktu, že se něco špatného přihodilo, i *když jediným důvodem, který pro to můžeme mít, bylo to, že jsme z toho nějakým způsobem těžili.*

Samozřejmě zde budou nějaké hranice. Mnoho lidí se narodilo díky tomu, že se jejich rodiče setkali během útěku před nacistickou perzekucí. Kdyby k holokaustu nedošlo, nikdy by se nenarodili, z morálního hlediska nás ale nemůže těšit, že k němu došlo. Míra utrpení, ztráty a zla je v tomto případě příliš vysoká; čísla jsou důležitá. Ve skutečnosti je plauzibilní si myslet, že vzhledem k ničivým důsledkům velkých událostí je aplikace tohoto argumentu širší a miliony lidí by se nikdy nenarodily, kdyby v našich dějinách nedošlo k holokaustu a dalším katastrofám.²⁹ Reflexe událostí nebyvalého rozměru ukazuje, že bychom neměli být šťastní, že k nim došlo, i kdybychom se bez nějaké velké katastrofy nenarodili ani my, ani naši milovaní.

Neměli bychom si myslet, že naše závěry ohledně příkladu zesnuvší sestry vyplývají ze zvědavosti či zaujetí nějaké podivné perspektivy. Představme si, že nějaký šílený střelec začne na ulici pálit naším směrem. Čirou náhodou se dva chodci nachomýtnou kulkám do cesty a zemřou, zachrání nám tím ale život (že oba zasáhla kulka, bylo nutné pro to, aby nezasáhla nás). Z morálního hlediska je smrt dvou lidí horší než smrt jen jednoho, i kdybychom

.....

29 Srov. „problém neidentity“; PARFIT, *Reasons and Persons*, kap. 16.

ten jeden zachráněný byli my. Měli bychom cítit lítost za ty dva chodce, musíme ale litovat toho, že se věci udály tak, jak se udály? Nemyslím si. Ve skutečnosti nám často není moc líto, když se podobné, byť méně dramatické věci stanou. Mám-li úspěch v lásce nebo když získám skvělé zaměstnání, je to často proto, že se mému soupeři něco špatného přihodilo (třeba se nervově zhroutil nebo se prostě nenarodil příliš chytrý či atraktivní). Když odhlédnu od soupeření, mohu mu přát vše dobré, v rámci tohoto specifického kontextu mi ale po zvážení všech faktorů není líto, že jsem získal převahu. Obvykle neděláme (nebo bychom neudělali, pokud bychom mohli) nic, abychom věci změnili, nemyslíme si, že bychom je museli změnit, a nelitujeme toho, že se nám daří, když se něco špatného přihodí jiným lidem. Ke cti nám slouží, že o takových věcech takto často nepřemýšlíme („Mám takovou radost, že neuspěl, protože jsem tak šanci dostal já.“) a budeme se cítit různě.³⁰ Kdyby se však někdo zamyslel nad svými reakcemi v podobných soutěživých situacích a prohlásil, že je mu celkově líto (ve smyslu „líto, že“), že zvítězil, asi bychom ho podezírali z pokrytectví.

Určité typy egalitaristů (a utilitaristů, třebaže z jiných důvodů) by zde musely zaujmout silnější pozici. Vzhledem k povaze jejich etického systému by je velmi často mrzelo (nebo by je mělo mrzet), že se něco špatného přihodilo jiným namísto jich samotných. Toto tvrzení však může představovat pouze *reductio* jejich etické teorie.

Zamysleme se nyní nad odlišným typem příkladů, kde se události přiházejí morálně špatným lidem. I tyto případy jsou pro nás relevantní, neboť tyto špatné události nemusí vůbec odpovídat tomu, co si skutečně zaslouží. Skupina rasistických neonacistů šířená nenávisť vůči Židům a černochům má radost z utrpení

.....

30 Srov. GREENSPAN, Patricia S. A case of mixed feelings: ambivalence and the logic of emotion. In: OKSENBERG RORTY, Amélie (ed.) *Explaining Emotions*. Berkeley: University of California Press, 1980.

a smrti libovolného Žida či černocho, nic skutečně špatného jim však nikdy neudělali. Jednoho dne cestují členové této skupiny (a pouze oni) autobusem, který dostane smyk a spadne z útesu. Smrt představuje trest, který si zřejmě ani ten nejnenávislivější, nicméně pasivní rasista nezasluhuje. Jejich smrt je tudíž špatná. Celkově vzato je špatné, že zemřeli. Měli by Židé a černoši litovat toho, že zemřeli? Měli by snad za ně cítit lítost? To by asi bylo přehnané. Nebo se zamysleme nad podobným případem, kdy nějaký sexuální násilník unikne spravedlnosti, dostane se však do rukou gangsterům, kteří ho budou mučit. Můžeme předpokládat, že mučení je morálně nepřijatelné, nepochybně to platí v tomto případě. Mělo by ho ale být líto ženě, kterou znásilnil? Vzhledem ke specifickým skutečnostem, pokud jde o osobu, které se daná situace týká (relativně k aktérovi) je někdy přípustné, abychom nelitovali, když se něco špatného přihodí jiným lidem. V případě neonacistů a násilníka je zřejmě přípustné, abychom žádnou lítost v obou smyslech necítili (lítost, že a lítost z).

Zřejmě zde dokážeme učinit příslušná rozlišení a pochopit, proč je někdy přípustné necítit lítost, nebo mít dokonce radost z toho, že se něco špatného stalo, a proč to jindy přípustné není. Když 11. září došlo k teroristickému útoku na newyorská Dvojčata, hemžila se média zprávami, že to mnoho lidí po celém světě velmi potěšilo. Můžeme se zamýšlet, zda se někdo (pokud vůbec kdo) může z morálního hlediska radovat, že k tomu došlo, je ale zřejmé, že takové štěstí je velmi problematické. Nepodobá se to případům obětí znásilnění, jež osud postihnuvší jejich trýznitele potěšil: civilní oběti útoku z 11. září nezpůsobily žádnou újmu teroristům ani těm, kterým tyto útoky udělaly takovou radost. Analogicky budeme radost z bezdůvodné smrti dětí chápat většinou jako zrůdnou reakci, nebude to ale platit v případě, kdy smrt nějakého dítěte představovala podmínku možnosti našeho vlastního narození. Budeme se zde zaměřovat na jasné případy, kdy se zdá, že nepřítomnost lítosti, či dokonce pocity štěstí ohledně morálně špatných událostí morálka schvaluje – paradoxně.